

Zawartość publikacji stanowią referaty przedstawione podczas Konferencji, która odbyła się w maju 1999 r. na Uniwersytecie w Trewirze, a dotyczyła autonomii Kościoła. Wzięli w niej udział eksperci do spraw stosunków państwo – Kościół z Europy i Stanów Zjednoczonych. Reprezentowanych było 21 państw. Zamieszczone teksty zostały rozszerzone i uaktualnione, dając szeroki i bardzo aktualny obraz autonomii Kościoła i związanych z nią kwestii, które pojawiły się w znacznej części świata zachodniego. Kościół czy inne instytucje religijne w wielu religiach jawią się jako posiadające własne prawo. Pełna wolność religijna musi doceniać, szanować i chronić te przekonania. To właśnie instytucje, takie jakie są, cieszą się wolnością religijną. W przeciwnym wypadku cała wolność religijna staje się pozorna. Korporacyjna wolność religijna wraz z wolnością wspólnotową i indywidualną równoważą się w ramach gwarantowanej przez państwo pełnej wolności religijnej. Jednym z elementów wolności religijnej jest autonomia Kościoła, która nie jest wynikiem łaski ze strony rządu. Jest to wolność instytucji, która jest uprzednia w stosunku do woli uznania jej istnienia w konstytucji. Nie jest ona tworzona przez ustawę konstytucyjną, ale ma być uznana i chroniona prawem. Autonomia Kościoła oznacza prawo do samookreślenia się ciał religijnych. Decydują one w sposób wolny o swoim nauczaniu i urzędach, o zakresie działalności oraz kształcie swych struktur. Czynią to w ramach prawa koniecznego w społeczeństwie demokratycznym i w sposób ustanowiony przez prawo. Tylko szczególny interes społeczny może tworzyć pewne ograniczenia. Zakres autonomii Kościoła wyznacza faktyczny obszar wolności, która jest gwarantowana przez Konstytucję.

Publikacja jest cennym studium porównawczym z zakresu relacji Kościoła – państwo w krajach Europy i Stanach Zjednoczonych. Może zatem być użyteczna dla wszystkich zajmujących się problematyką pluralizmu modeli relacji między Kościołem i państwem oraz ich autonomią.

Krzysztof Orzeszyna

Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL

Angelo Giuseppe U r r u, *Punire per salvare. Il Sistema penale nella Chiesa*, Wydawnictwo „Vivere In”, Monopoli 2002, ss. 268.

Wydawnictwo „Vivere In” w Monopoli wydało książkę o. Angelo Giuseppe Urru, dominikanina, przez dwie kadencje dziekana i profesora na Wydziale Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Świętego Tomasza w Rzymie, poświęconą tematyce systemu karnego w Kościele.

Kościół ze swojej natury ma wrodzone i własne prawo wymierzania sankcji karnych wiernym popełniającym przestępstwo. Konieczność zastosowania takich środków jawi się w sytuacjach, kiedy ani braterskim upomnieniem, ani naganą, ani też innymi

środkami pasterskiej troski nie można w sposób wystarczający naprawić zgorzenia, wyrównać naruszonej sprawiedliwości i doprowadzić do poprawy winnego. Kara jawi się więc jako jeden ze środków duszpasterskich i jako *extrema ratio* w trosce o dobro wspólnoty Kościoła i poszczególnych wiernych. Jednym z podstawowych celów aplikacji kary jest zawsze przywrócenie wiernego, który popełnił przestępstwo, do wspólnoty z Kościołem. Tego rodzaju troska wynika z najwyższego prawa w Kościele, jakim zgodnie z kanonem 1752 jest zbawienie dusz. Wychodząc z tego założenia, autor prezentuje aktualne kanoniczne przepisy karne, podkreślając ich specyfikę i nowość w stosunku do Kodeksu z 1917 r.

Korzystając z systematyki zastosowanej przez ustawodawcę w księdze VI: *De sanctionibus in Ecclesia* Kodeksu Prawa Kanonicznego, autor dzieli swoją pracę na dwie części. W pierwszej, poświęconej *Sankcjom kościelnym w ogólności*, podkreśla nowe ukierunkowania kanonicznego prawa karnego po Soborze Watykańskim II. Część druga, zatytułowana *Sankcje za poszczególne przestępstwa*, w sposób bardzo powierzchowny przedstawia analizę normatywy dotyczącej kar, według klasyfikacji zaprezentowanej w nowym Kodeksie.

Zagadnienie poruszone przez autora jest bardzo aktualne, jako że po Soborze Watykańskim II w centrum zainteresowań ustawodawczych jurysprudencji i nauczania kanonistów znajdował się temat pastoralnego wymiaru prawa kanonicznego, innymi słowy relacji między pastoralną misją Kościoła a prawem w Kościele. Tego typu podejście do prawa kanonicznego w ogólności, a zwłaszcza do prawa karnego, doprowadziło do spadku zainteresowania i w konsekwencji do zmniejszenia liczby opracowań naukowych i publikacji dotyczących wyżej wspomnianych zagadnień.

W dyskusjach poprzedzających wydanie nowego kodeksu prawa kanonicznego część poświęcona prawu karnemu była bardziej krytykowana i kontestowana niż inne. Prawie wszystkie instytucje karnego systemu kanonicznego były przedmiotem szerokiej i ścisłej krytyki. Owocem prac nad przygotowaniem nowego systemu jest aktualne prawo karne, znacznie uproszczone, które ma na uwadze tak dobro publiczne wspólnoty Kościoła, jak i osoby prywatnej, tak sprawiedliwość, jak i *aequitas*, tak charakter publiczny, jak i prywatny samego procesu karnego, broniąc w sposób skuteczny praw wiernego, który popełnił przestępstwo.

Pastoralna natura działalności prawnokanonicznej jest w sposób szczególny obecna w głęboko odnowionych co do treści przepisach kanonicznego prawa karnego i w zredukowaniu liczby kanonów księgi VI Kodeksu, szczególnie w części dotyczącej przestępstw i kar w ogólności, stanowiącej prawo karne fundamentalne. Ten aspekt poprawnie rozumianej pastoralności odnowionego karnego prawa kanonicznego zostaje w omawianej tu pozycji dobrze ujęty i zaprezentowany tak w prawnoformalnej analizie przestępstwa, jak i w sankcji kanonicznej na różnych etapach jej egzystencji.

Jako cel do zrealizowania autor stawia sobie analizę aktualnej normatywy Kościoła, traktującej o przestępstwie i sankcjach karnych przewidzianych za określone przestępstwo. Studium nie ogranicza się jednak do zwykłej analizy kanonów, lecz ukazuje także różne koncepcje i punkty widzenia problemu w doktrynie kanonistów.

Książka składa się z 18 krótkich rozdziałów. Po wstępie, prezentującym różne teorie ogólne na temat kary, następuje rozdział pierwszy, poświęcony nowym ukie-

runkowaniom kanonicznego prawa karnego, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu Soboru Watykańskiego II na przemiany dokonujące się w systemie prawa kanonicznego. Autor zwraca uwagę na nowego ducha i teologiczny fundament kościelnego prawa karnego. Rozdział drugi został poświęcony naturze, pojęciu i podziałowi sankcji kościelnych. Po przedstawieniu definicji kary ukazana została klasyfikacja sankcji karnych dokonana na bazie określenia i wzajemnej funkcji, sposobu wymierzania, stopnia zdeterminowania. Sukcesywnie autor dokonuje analizy źródeł kar w Kościele, którymi są ustawa bądź nakaz karny. Syntetycznie zdeterminowane podmioty, które mogą wydawać ustawy karne, zarówno ogólne, jak i partykularne, oraz określone warunki umożliwiające wydanie tych ostatnich. Podobny schemat został zastosowany przy omówieniu nakazu karnego.

W rozdziale czwartym zostaje zdeterminowany *podmiot pasywny sankcji* (*soggetto passivo delle sanzioni*). Zastosowane przez autora określenie „pasywny” może budzić kontrowersję. Nie znajdujemy go w kodeksowym zapisie kanonu 1321 ani w opracowaniach kanonistów. Nie wydaje się także w pełni odpowiadać rzeczywistości. Jedy- nym wytłumaczeniem jego użycia może być relacja zachodząca między tym podmio- tem a karą, która zostaje mu, jako podmiotowi pasywnemu, wymierzona, w przeci- wieństwie do podmiotu aktywnego, wymierzającego karę. Poczytalność przestępcy w dokonaniu przestępstwa jest nieodzownym elementem koniecznym, aby mogła mu zostać wymierzona lub deklarowana kara. W zależności od stopnia poczytalności i różnych jej źródeł (*dolus vel culpa*) przestępcy będą mogły być wymierzone różne kary. Rozdział ten zawiera także rozważania na temat modyfikacji karalności sprawcy przestępstwa w zależności od okoliczności, w jakich zostało ono dokonane, współ- udziału innych podmiotów czy też szczególnych typów przestępstwa.

W rozdziałach od piątego do ósmego znajdujemy analizę poszczególnych typów cenzur (kan. 1331-1335). Autor wychodząc od koncepcji ogólnej cenzury (termin, pojęcie itp.), przechodzi do zaprezentowania normatywy aktualnej dotyczącej eksko- muniki (rozd. VI), interdyktu (rozd. VII) i suspensy (rozd. VIII). Na uwagę zasłu- guje stosowana przez autora metoda porównawcza, umożliwiająca lepsze zrozumienie zagadnienia w relacji do normatywy z poprzedniego Kodeksu.

Przedmiotem rozdziału dziewiątego są kary ekspiacyjne, analizowane powierzch- nownie w relacji do poprzednich przepisów kodeksowych. Autor ubogacił swoje rozważanie o prezentację kar windykacyjnych z poprzedniego Kodeksu. W rozdziale dziesiątym sukcesywnie zostają omówione środki karne i pokuty z kanonów 1339- -1340. Uwaga zostaje zwrócona na fakt, że środki karne i pokuty nie zawierają się, ściśle rzecz biorąc, w pojęciu kar kanonicznych, ale doskonałą i uzupełniają kano- niczne prawo karne.

Analiza przepisów dotyczących aplikacji kar znajduje się w rozdziale jedenastym. Autor pomija zupełnie procedurę wymiaru kar na drodze administracyjnej oraz sądo- wej. Podkreśla jedynie różnice w aplikacji kar w porównaniu do poprzednich prze- pisów kodeksowych. Dokonuje również krytycznej oceny podwójnej procedury, możliwej do zastosowania w aplikacji kar kanonicznych, aby potem przejść do okreś- lenia zakresu dyskrecyjnej władzy sędziego w wymierzaniu kar i zakończyć roz- dział analizą przepisów szczególnych, dotyczących wymierzania cenzur, możliwości zastąpienia kary innymi środkami karnymi, wymierzania kar nieokreślonych czy

duchownym, obowiązywalności kar oraz możliwości odwołania się od nich w drodze rekursu.

Ostatni rozdział pierwszej części (XII) poświęcony został kwestii ustania kar. W pierwszej jego części zostały zaprezentowane sposoby ustania kar i zanalizowane przepisy dotyczące tych zagadnień. Autor wskazał władzę kompetentną do zwolnienia z kary, warunki i sposób postępowania przy zwalnianiu z kar. Oddzielne podjęte przez niego zagadnienie dotyczy kwestii zwolnienia z cenzury w drodze sakramentalnej oraz przedawnienia kary. Rozdział kończy się rozważaniem na temat normy ogólnej zawartej w kanonie 1399, z pominięciem najnowszych opracowań na ten temat. Autor podkreśla, że norma ta jest przejawem posiadania przez przełożonego kościelnego władzy umożliwiającej mu karanie za każde przekroczenie ustawy, nawet jeśli nie jest ona przepisem karnym w ścisłym tego słowa znaczeniu. Z drugiej zaś strony podkreśla, że istnienie takiej normy nie znosi ogólnej zasady kanonicznej, według której *nullum crimen, nulla poena, sine sanctione poenali praevia*. W tym przypadku mamy raczej do czynienia z istnieniem bardzo nieokreślonej sankcji karnej, zawartej w kanonie 1399, która może być zaaplikowana w sytuacji naruszenia prawa Bożego lub kanonicznego, gdy domaga się tego szczególnie ciężkość przekroczenia i przynagla konieczność zapobieżenia zgorzleniom lub ich naprawienia. Sankcja karna jawi się więc jako narzędzie w ręku ordynariusza, na którym spoczywa obowiązek obrony wspólnoty Kościoła i praw poszczególnych wiernych.

Część druga pracy rozpoczyna się od krótkiego wstępu, zawierającego listę sklasyfikowanych kar kanonicznych i omówienie różnic pomiędzy nową kodyfikacją i kodyfikacją z 1917 r.

W rozdziale pierwszym drugiej części autor dokonuje analizy kar przeciwko religii i jedności Kościoła. Sukcesywnie określa istotę poszczególnych przestępstw zawartych w kanonach 1364-1369 i prezentuje odpowiadające im kary, dodając krótki komentarz związany bezpośrednio z analizowanym zagadnieniem. Według takiego samego klucza w kolejnych pięciu rozdziałach dokonuje analizy przestępstw i odpowiadających im kar kanonicznych pogrupowanych w poszczególnych tytułach księgi VI Kodeksu.

W systematycznej analizie aktualnie obowiązujących przepisów materialnego prawa karnego autor ukazał praktyczne zastosowanie podstawowych zasad karnego prawa kanonicznego, tj. pomocniczości i pastoralności, które kierowały jej odnową, ze szczególnym uwzględnieniem ducha miłosierdzia, łagodności oraz słuszności i miłości chrześcijańskiej.

Pewnym brakiem tej pozycji, mającej mieć – jak wynika z podtytułu: *System karny w Kościele* – charakter opracowania systematycznego, jest to, iż pomija ona pewne zagadnienia, wskutek czego nie daje całościowego i pełnego ujęcia i opracowania wszystkich norm znajdujących się w księdze VI Kodeksu Prawa Kanonicznego. Nie ma w niej np. przepisów dotyczących przestępstwa jako przedmiotu i warunków *sine qua non* wymierzania kar w Kościele. Dokonując więc całościowej oceny niniejszej pracy, należy stwierdzić, iż jest ona niekompletnym ujęciem kościelnego prawa karnego, zagadnienia nie zostały dostatecznie pogłębione i udokumentowane z wykorzystaniem bogatej literatury dotyczącej analizowanych kwestii. Bibliografia podana w omawianej pozycji jest niekompletna i dość uboga, a analiza poszczegół-

nych norm niedostatecznie pogłębiona, czasami zbyt powierzchowna. Sposób prezentowania niektórych zagadnień, szczególnie w drugiej części pracy, przypomina pogłębiony komentarz do kolejnych kanonów mówiących o karach za poszczególne przestępstwa.

Niewątpliwie walorem takiego popularnego opracowania jest to, iż czytelnik bez większego wysiłku znajdzie w nim podstawowe wiadomości i odpowiedzi na poszczególne zagadnienia zawarte w kanonach księgi VI Kodeksu. Drugą zaletą opracowania jest częste odwoływanie się do poprzedniej normatywy kodeksowej i analiza aktualnych przepisów w świetle tamtych, co pozwala na pełniejsze zrozumienie ducha aktualnego prawa karnego, odnowionego w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II.

Ks. Artur Grzegorz Miziński
Katedra Kościelnego Prawa Procesowego KUL

Ks. Mirosław W r ó b e l, *Zawarcie małżeństwa pod warunkiem w świetle prawa kościelnego*, Lublin–Sandomierz 2003, ss. 231, Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.

Prawodawca kodeksowy stwierdza, że małżeństwo jest to przymierze, na mocy którego mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia. Chrystus Pan przymierze to wyniósł do godności sakramentu. Przymierze owo ze swej natury skierowane jest ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa, a powstaje poprzez wyrażenie zgody stron zgodnie z prawem, między osobami, które prawnie są do tego zdolne. Godność i sakramentalność małżeństwa wymagają bezwarunkowego wyrażenia zgody małżeńskiej. Jednakże prawo Kościoła katolickiego, wychodząc naprzeciw pewnej słabości natury ludzkiej, dopuszcza wyrażenie zgody małżeńskiej z dołączonym warunkiem, co jest swoistym ewenementem, zważywszy na to, że taka możliwość nie istnieje ani w prawie katolickich Kościołów wschodnich, ani w prawie świeckim.

Biorąc więc pod uwagę oryginalność uregulowań prawa Kościoła łacińskiego w kwestii zawierania małżeństw pod warunkiem, bardzo zasadne wydaje się podjęcie tej tematyki w monografii ks. dra Mirosława Wróbla. Autor jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pracuje w Katedrze Kościelnego Prawa Procesowego. Zajmuje się głównie tematyką prawa małżeńskiego i rodzinnego Kościoła katolickiego.

Celem omawianej tu monografii jest określenie istoty i kanonicznych skutków zgody małżeńskiej wyrażonej pod warunkiem, ze szczególnym uwzględnieniem kwes-